

Demokrati i praksis - veiledning til valgfaget

Denne veiledningen gir råd og tips om hvordan du kan arbeide med læreplanen i valgfaget demokrati praksis.

ARTIKKEL | SIST ENDRET: 07.08.2015

Innhold

1 Innledning

2 Fagets egenart

3 Praktiske eksempler

- Eksempel 1: Oppstart
- Eksempel 2: Kartlegging og undersøkelser på skolen og i lokalsamfunnet
- Eksempel 3: Demokratiske verdier, menneskerettigheter og brudd på dem
- Eksempel 4: Meningsdannelse og tenkeferdigheter
- Eksempel 5: Argumentasjon og meningsbrytning
- Eksempel 6: Læringsmiljø, medvirkning og forebyggende tiltak på skolen
- Eksempel 7: Metoder for konflikthåndtering

4 Vurdering

5 Støttmateriell

1 Innledning

Veiledningen er ikke ment å være heldekkende ved at eksemplene dekker alle kompetansemålene i læreplanen, men den gir noen tips og råd til hvordan lærere kan jobbe praktisk med det faglige innholdet i valgfaget. Veiledningen er ikke et formelt dokument som kan erstatte eller sidestilles med selve læreplanen i

valgfaget. Utdanningsdirektoratet er ansvarlig for innholdet i veiledningen, og den er utarbeidet i samarbeid med relevante fagmiljøer og fagpersoner.

I denne veiledningen gir **kapittel 2** en beskrivelse av fagets egenart og omtale av hovedområder. **Kapittel 3** gir tips og råd til innhold i faget med gjennomgang av noen eksempler på undervisningsforløp. Kompetansemål er konkretisert til læringsmål med kjennetegn på høy måloppnåelse. Her er også mulighetene for variasjon i faget beskrevet. **Kapittel 4** omtaler vurdering i faget. Henvisning til støttemateriell og kilder er plassert i **kapittel 5**.

2 Fagets egenart

I valgfaget *Demokrati i praksis* skal elevene gjennom å bruke skolen og lokalmiljøet få kjennskap til og trening i arbeid med samfunnsspørsmål, meningsdannelse og beslutningsprosesser. Elevene skal gjennom praktiske oppgaver, undersøkelser, analyser av case, muntlige og skriftlige ytringer, diskusjoner og forskjellige former for deltakende organisering, få erfaring i hvordan de kan engasjere seg og påvirke demokratiske prosesser. Dette inkluderer arbeid rettet mot skolens læringsmiljø. Valgfaget er delt inn i to hovedområder: *demokrati* og *medvirkning*.

Arbeid med kompetansen i hovedområdet *demokrati* er ment å utvikle et grunnlag for engasjement og aktiv deltakelse i både nære og fjernere samfunn. Kunnskap om demokratiske verdier og deres basis i menneskerettigheter, ferdigheter i å håndtere informasjon og i å ytre seg skal bidra til aktiv medvirkning. Elevene skal utvikle og oppleve medvirkningskompetanse knyttet til skolesamfunnet og lokalmiljøet. Men de skal også rette blikket mot internasjonale forhold og arbeid knyttet til brudd på menneskerettigheter.

Fagene samfunnsfag, norsk og RLE har liknende målsetninger som valgfaget *Demokrati i praksis*. Samfunnsfag har som et sentralt mål å håndtere samfunnsspørsmål og bidra til at flest mulig kan engasjere seg og delta aktivt i samfunnslivet. RLE har blant annet som mål å utvikle viktige demokratiske verdier og holdninger. Norsk har som viktige mål å utvikle muntlige og skriftlige ferdigheter som er nødvendige i et demokrati. Å forholde seg kritisk til kilder er et gjennomgående mål i alle fag. Valgfaget gir elevene mulighet til å spisse disse kompetansene. Gjennom praktiske øvelser og erfaringer skal elevene få økt interesse for samfunnsspørsmål og utvikle økt evne til engasjert deltakelse.

Valgfaget *Demokrati i praksis* skal først og fremst bidra til motivasjon og trening i aktivt samfunnsengasjement. Faget vil også være godt egnet for elever som ønsker å engasjere seg aktivt i klasse- og elevrådsarbeid, eller de ønsker å bidra til trivsel og styrking av læringsmiljøet på den enkelte skolen. Faget kan også være en god arena for å utvikle elevenes kompetanse slik at de kan engasjere seg som lokale aktører.

3 Praktiske eksempler

Dette kapitlet gir tips og råd knyttet til planlegging, gjennomføring og vurdering i arbeidet med valgfaget. Det

faglige innholdet i opplæringen vil variere ut fra lokalt arbeid med læreplanene. Kapitlet presenterer også en idébank som kan inspirere til egen planlegging.

Temaet *variasjon* i innhold blir tatt opp med utgangspunkt i rammene for læreplanene knyttet til kompetansemål og vurdering. Videre følger det praktiske eksempler på hvordan lærere kan jobbe med innholdet ut fra hovedområdene og kompetansemålene i valgfaget. Enkelte av eksemplene viser kompetansemål som er konkretisert i læringsmål, og som viser eksempler på kjennetegn på høy måloppnåelse. Dette kan brukes som grunnlag i underveivurdering, slik at det er kjent for elevene hvor de er i opplæringen, og hva som er grunnlaget for videre læring.

Læreplanene i valgfag og variasjon i innhold

Læreplanene i valgfag skiller seg ut fra de andre læreplanene i Kunnskapsløftet ved at valgfagene har kompetansemål som beskriver ett års opplæring, men de skal kunne brukes på alle tre trinn i opplæringen. Elever har også mulighet til å velge samme valgfag om igjen. Dette betyr at alle elever uansett om de har faget i ett år eller over flere år, skal ha opplæring i - og vurderes ut fra de samme kompetansemålene. Opplæringen i faget skal avsluttes hvert år.

Intensjonen med valgfagene er bl.a. å motivere elevene. Hvordan kan elever som har hatt valgfaget tidligere, oppleve variasjon i valgfaget?

Valgfagsgruppa kan være mer sammensatt enn i andre fag, for eksempel ved aldersblanding av elever, eller ved at noen elever har hatt valgfaget tidligere, mens andre har valgfaget for første gang. Det er viktig å ta hensyn til sammensetningen av gruppa når det gjelder variasjon i valg av innhold, osv. Det er ikke trinnet eleven går på, som skal styre innholdet, og det skal heller ikke vektlegges at elever har hatt valgfaget tidligere. Ettersom valgfagene har kompetansemål som skal oppnås etter ett år, vil det likevel være hensiktsmessig at elever som velger samme valgfag om igjen, opplever variasjon i faget fra ett år til det neste.

Å gjennomføre en opplæring i valgfag med progresjon og variasjon løses, som i alle andre fag, innenfor tilpasset opplæring. Variasjon og progresjon kan for eksempel være forskjell i innhold, arbeidsoppgaver, aktiviteter, lærestoff, intensitet (tempo) og organisering av opplæringen, arbeidsmåter, læringsarenaer med mer. Utgangspunktet for opplæringen skal være at de samme kompetansemålene gjelder for alle elevene, og at de gir rom for å velge variert innhold ut fra lokale forhold og elevenes forutsetninger.

Noen eksempler på ulike muligheter for variasjon

Tilpasse valgmuligheter i innhold og tema innenfor de samme kompetansemålene til ulike elever.

Det samme valgfaget kan ha variasjon knyttet til ulike aktiviteter og innhold fra ett år til det neste. Dette kan sikre at elevene opplever og lærer noe nytt om de velger samme faget over flere år.

Elever som ønsker større utfordringer, kan tilbys mer komplekse læringsaktiviteter innenfor de samme kompetansemålene i læreplanen. Dette kan være en måte å tilpasse innholdet i opplæringen på, sikre

variasjon og motivasjon, selv om kompetansen er den samme for alle elever.

Valgfagene kan være prosjektbaserte. Dette åpner opp for variasjon og samarbeidsoppgaver mellom ulike elever fra ulike trinn og mellom ulike valgfag.

Om eksemplene

Her følger eksempler på hvordan arbeidet i valgfaget kan foregå. Eksemplene tar utgangspunkt i ett eller flere kompetansemål og gjør rede for mulige vinklinger og aktiviteter. I siste del av beskrivelsen utdypes et utvalg av punktene. Her ligger det en variasjonsmulighet, for eksempel når elever velger faget for andre eller tredje gang. Noen eksempler har også forslag til underveisvurdering med læringsmål og kjennetegn på høy måloppnåelse.

Eksempel 1: Oppstart

Dette eksemplet tar utgangspunkt i alle kompetansemålene i læreplanen. Målet er her at elevene skal bli kjent med faget og kjernebegrepene som brukes i læreplanen. Det er en forutsetning at elevene deltar aktivt i diskusjonen om innholdet i faget og bidrar i arbeidet med å utforme en årsplan. Dette eksemplet kan sikre nødvendig variasjon i faget fra år til år.

Mulige vinklinger/aktiviteter

- Gjennomgå læreplanen med fokus på kjernebegrepene.
- Utveksle ideer om mulige aktiviteter med utgangspunkt i begrepene i læreplanen.
- Diskutere forslag til temaer og utarbeide en årsplan med milepæler som tidfestes. Planen bør inneholde temaer, rekkefølge, aktiviteter, arbeidsmetoder og vurderingsformer.

Utdypende kommentarer

Valgfagsgruppa kan bli enige om noen aktiviteter som arbeidet i faget skal munne ut i i løpet av skoleåret. Elevene kan deles i grupper og diskutere de ulike kompetansemålene med særlig fokus på aktivisering og mulighet for engasjement.

Aktiviteteene bør også ses i forhold til skolens årsplan. Gruppa kan diskutere mulige innspill og deltakelse i temadager med for eksempel stand om demokrati og menneskerettigheter, visning av film, ledelse av debatter eller andre aktiviteter.

Det kan være nyttig å ha knyttet noen kontakter og avklart mulige roller for valgfagselevne på forhånd. Kontaktene kan være skoleledelsen, kontaktlæreren for elevrådet, kommunepolitikere og representanter for aktuelle organisasjoner utenfor skolen. En bør også ha tenkt gjennom noen aktuelle temaer eller saker i forhold til hva som ellers foregår lokalt, nasjonalt og globalt.

Eksempel 2: Kartlegging og undersøkelser på skolen og i lokalsamfunnet

Dette eksemplet tar utgangspunkt i det første kompetansemålet i hovedområdet *medvirkning*. Her skal elevene kartlegge og gi eksempler på demokratiske prosesser og beslutninger på skolen eller i lokalmiljøet.

Mulige vinklinger/ aktiviteter

- Gjøre seg kjent med skolens mål, satsingsområder og tiltak.
- Finne ut hvilke lovbestemte organer som øver innflytelse på den enkelte skole, og hvem som bestemmer.
- Intervjue noen som har myndighet på området skole, for eksempel medlem av et samarbeidsorgan eller en lokalpolitiker.
- Gjøre seg kjent med hvordan elevene svarer på relevante spørsmål i Elevundersøkelsen på egen skole, og sammenligne med kommunens, fylkets eller nasjonale resultater.
- Kartlegge hvordan elever har og har hatt innflytelse på egen skolehverdag, og drøfte elevdemokrati for eksempel med utgangspunkt i Elevundersøkelsen.
- Drøfte påvirkningsmuligheter i skolesamfunnet, i lokalmiljøet, nasjonalt og globalt.
- Presentere resultater av kartlegginger og andre undersøkelser for andre.

Utdypende kommentarer

En aktivitet for å kartlegge innflytelse kan være å intervju en politiker om hvordan politikere fatter vedtak og kommer fram til avgjørelser og kompromisser. Å delta på kommunestyremøter kan også være aktuelt. Den politiske representanten i skolens samarbeidsorgan kan være en informant.

Resultater fra Elevundersøkelsen kan gruppa få hos skolens ledelse eller fra Skoleporten hos Utdanningsdirektoratet (se nettadresse i kapittel 5). Det kan også være fornuftig å få resultater fra tidligere år for å danne seg et bilde av utviklingen på skolen.

Områder som elevene kan utrede og ha innflytelse på, kan være "trygg skolevei", nærmiljøanlegg, fysisk skolemiljø (inne og ute), kantine og psykososialt miljø.

Valgfagsgruppa kan for eksempel presentere kartlegginger og undersøkelser i klasser, for klassetrinn, FAU, lærergrupper og grupper i lokalsamfunnet.

Eksempel på underveisvurdering

Her er eksempler på hvordan læringsmål kan utformes på bakgrunn av kompetansemål og beskrivelse av kjennetegn på høy måloppnåelse. Eksemplene er tenkt brukt til underveisvurdering.

Hovedområde	Kompetansemål	Læringsmål	Kjennetegn på høy måloppnåelse
Medvirkning	Eleven skal kunne kartlegge og gi eksempler på demokratiske prosesser og beslutninger på skolen eller i lokalmiljøet	Eleven kan kjenne til skolens plass i samfunnet og kjenne til samarbeidsorganer og -arenaer gjøre seg kjent med skolens planer, mål og satsingsområder	Eleven kan med egne ord gjøre rede for skolens plass i samfunnet. Eleven kjenner godt til skolens samarbeidsorganer og samarbeidsarenaer forstår sammenhenger mellom skolens mål, planer og satsingsområder

Eksempel 3: Demokratiske verdier, menneskerettigheter og brudd på dem

Dette eksemplet tar utgangspunkt i kompetansemål en under hovedområdet *demokrati* og kompetansemål tre under hovedområdet *medvirkning*. Her skal elevene gjøre rede for menneskerettigheter og grunnleggende demokratiske verdier, identifisere brudd på menneskerettigheter og protestere mot dem med forskjellige metoder og i ulike kanaler.

Menneskerettigheter er grunnleggende rettigheter som alle mennesker har, uavhengig av nasjonalitet, kjønn, religion og etnisitet. Demokratiske verdier er særlig knyttet til slike rettigheter, men menneskerettighetene går også godt ut over det som vanligvis knyttes til demokrati og medborgerskap.

Mulige vinklinger/aktiviteter:

- Gjøre seg kjent med menneskerettshistorien og presentere sentrale menneskerettigheter for andre.
- Bli kjent med rettighetene gjennom rangeringsøvelser.
- Drøfte demokratiske verdier i Norge og et land uten demokrati.
- Besvare spørsmål om betydningen av demokratiske verdier fra ICCS-undersøkelsen for ungdomstrinnet (International Civic and Citizenship Education Study) og sammenligne egne resultater med nasjonale.
- Kartlegge organisasjoner som protesterer mot brudd på menneskerettigheter. Finne ut hva slags brudd de protesterer mot.
- Finne ut hvilke protestkanaler som brukes.
- Velge et eller flere menneskerettighetsbrudd, velge metoder og kanaler for å protestere og iverksette protesten.

Utdypende kommentarer

Menneskerettighetene ble utviklet og vedtatt i FN midt i forrige århundre. Gjennom FN-pakten, som er FNs grunnlov, er det vedtatt at kampen for menneskerettigheter skal være en av FNs hovedoppgaver.

Valgfagsgruppa kan få som oppgave å *sortere* og presentere forskjellige typer menneskerettigheter for hverandre: økonomiske, sosiale, kulturelle, politiske og sivile. En oppgave og aktivitet som kan bidra til ytterligere forståelse av menneskerettigheter, er en *plasserings-* og *rangeringsøvelse* som kan formes i forskjellige varianter. En av dem er beskrevet i rammen under. En utviklende måte å øve på er først å la en og en elev rangere, så gå sammen to og to, så fire og fire og til slutt diskutere rangeringen i hele gruppa.

Oppgave om menneskerettigheter

FNs menneskerettighetserklæring

Det er vanlig å sortere de 30 artiklene i FNs menneskerettighetserklæring fra 1948 i tre hovedgrupper. Rettigheter som angår menneskers grunnleggende behov så som mat, vann, helse og velferd. Rettigheter som angår styringen av samfunnet. Og til slutt rettigheter som angår valg av hvordan mennesker vil ha sitt private liv. Blant de siste er inkludert retten til ikke å bli diskriminert på grunn av kjønn eller hudfarge. Det vi kaller demokratiske verdier, er særlig knyttet til styringen av samfunnet. Det er i denne gruppa vi finner viktige demokratiske verdier som ytringsrett og ytringsfrihet, retten til å delta i valg og velge sine ledere, likhet for loven og rettssikkerhet. Men også medborgerens private liv og viljen til toleranse hører til i denne gruppa.

Oppgave: Plasser disse menneskerettighetene i rett gruppe – og ranger dem: A. Retten til å si sin mening ved frie valg. B. Retten til et rent miljø. C. Retten til mat og vann. D. Retten til fritid. E. Retten til et sted å bo. F. Retten til kjærlighet og omsorg. G. Retten til et privatliv. H. Retten til undervisning. I. Retten til fritt å velge religion og livssyn. J. Retten til å delta i kulturlivet i samfunnet.

Elever utvikler gjerne kunnskap og forståelse gjennom å arbeide med sammenligning og kontrastering. Kunnskap elevene skal ha lært fra samfunnsfag på barnetrinnet, kan for eksempel brukes som utgangspunkt for dette. Kompetansemål i samfunnsfag fra barnetrinnet tok opp temaet om forskjellen på samfunn med og uten demokrati. En eksemplifisering som blir mye brukt i denne sammenhengen, er forskjellen i demokratiske rettigheter i et okkupert Norge under andre verdenskrig og Norge i fredstid. En annen kontrastering som kan brukes, er til andre land og samfunn i dag. Brudd på politiske rettigheter i andre land kan være gode eksempler.

Kartlegging av brudd på menneskerettigheter og hvordan det reageres og protesteres mot dem, kan skje gjennom "nettjakt". Aktuelle spørsmål å besvare kan være: Hvilke enkeltpersoner og organisasjoner protesterer? Hvordan protesteres det? Ser protester ut til å virke? Dette kan gi gode muligheter for å trene digitale ferdigheter og kildekritikk.

Protester kan skje både skriftlig og muntlig, for eksempel skriftlig ved å lage en løpeseddel, en plakat, en stand til utstilling, et avisinnlegg, et blogginnlegg. Det kan også skje ved muntlige aktiviteter som å holde et

foredrag, gjerne støttet av PowerPoint eller et innlegg i en diskusjon. Slike aktiviteter kan utvikles i virkelige fora som en skoleklasse, en skoleforsamling, på et lokalt møte eller i et rollespill. Her er det mulighet for variasjon ut fra interesser, motivasjon og elevens forutsetninger.

Eksempel på underveisvurdering

Her er eksempler på hvordan læringsmål kan utformes på bakgrunn av kompetansemål og beskrivelse av kjennetegn på høy måloppnåelse. Eksemplene er tenkt brukt til underveisvurdering.

Hovedområde	Kompetansemål	Læringsmål	Kjennetegn på høy måloppnåelse
Demokrati	Eleven skal kunne gjøre rede for menneskerettigheter og grunnleggende demokratiske verdier	Eleven kan kjenne til forskjellige typer menneskerettigheter og sentrale norske samfunnsverdier	Eleven kan sortere rettigheter i forskjellige grupper og forstår sammenhengen mellom rettigheter og demokratiske verdier
Medvirkning	identifisere brudd på menneskerettigheter og bruke ulike metoder og kanaler for å protestere mot dem	skille mellom alvorlige og mindre alvorlige brudd på menneskerettigheter har valgt og brukt en kanal for å protestere mot brudd på en menneskerettighet	skille og argumentere saklig for sitt syn har formulert en kortfattet og relevant protest og valgt en realistisk kanal

Eksempel 4: Meningsdannelse og tenkeferdigheter

Dette eksemplet tar utgangspunkt i kompetansemål to og tre under hovedområdet *demokrati*. Her skal eleven bruke samfunnsinformasjon og kunne skille mellom fakta og meninger, identifisere fordommer og forholde seg kritisk til kilder. Videre skal eleven lære å argumente for en sak og delta i meningsbrytninger i egnede kanaler.

Mulige vinklinger og aktiviteter

- Identifisere egne og andres verdier og holdninger og gjenkjenne fordommer.
- Drøfte hvordan personlighet/ identitet, oppvekst, miljø og erfaringer preger oss i våre meninger og valg.
- Arbeide med å skille fakta og meninger i debattinnlegg.

- Drøfte etiske dilemmaer og fordommer og trene meningsdannelse.
- Identifisere kilder brukt i media og på nettet og vurdere dem kritisk.

Utdypende kommentarer

Innledning til dette eksemplet kan være å ha en lærerstyrt samtale om hvorfor vi har de meningene vi har, om vi har våre egne meninger, eller bare formidler andres meninger. Eleven skal også bli bevisst på hvilke faktorer som påvirker egne verdier og egen identitet, og bruke dette i meningsbrytning med andre slik at de bevisstgjøres og trenes i å utvikle egne meninger.

Etiske dilemmaer kan egne seg for samtale. Aktuelle innfallsvinkler kan være: Hva er et etisk dilemma? Hva kjennetegner dette dilemmaet? Hvordan oppstår etiske dilemmaer? Hva gjør at vi kommer opp i et etisk dilemma? Hvor viktig er f.eks. verdier, holdninger og forventninger? Hva påvirker mitt standpunkt i etiske dilemmaer? Valgfagsgruppa kan ta utgangspunkt i ulike dilemmaer som ungdom blir utsatt for og diskutere disse.

Arbeidet kan også organiseres som rollespill der elevene får "tildelt" noen meninger, holdninger og verdier.

En annen innfallsvinkel kan være å arbeide med en case. Fordelen er at elevene lettere kan distansere seg, samtidig som det kan være en sak de lett kan kjenne seg igjen i. Slik kan en case fungere identitetsdannende. Til slutt kan gruppa arbeide metakognitivt ved å ha oppsummering i plenum der elevene reflekterer over sine erfaringer, og der det åpnes opp for andres innspill og meninger.

Her kommer tre eksempler på etiske dilemmaer med ulik kompleksitet som kan brukes til drøfting knyttet til egen identitet og verdier. Her er det også mulig å øve ved å la en og en elev ta stilling til dilemmaene, så gå sammen to og to, så fire og fire og til slutt en diskusjon i hele gruppa.

Eksempler på ulike etiske dilemmaer:

"Gatekjøkkenet"

Du er på gatekjøkkenet og skal kjøpe deg en cola og en hamburger. Det koster til sammen 85 kr. Du betaler med en 200 kr-seddel. Da du får igjen penger, viser det seg at jenta bak disken har gitt deg igjen på en 500 kr-seddel. Dette betyr at du har fått igjen 415 kr i stedet for 115 kr. Hva gjør du?

- Du beholder pengene, for det er jentas skyld at hun tuller med tilbakebetalingen.
- Du sier fra til jenta som sikkert ville fått trøbbel ved oppgjøret av kassa når det mangler 300 kr.
- Du beholder pengene og tenker at du kan ta halvparten selv og gi resten til noen som trenger det – kanskje Røde Kors e.l.?

Disse alternativene kan endres. Det er imidlertid viktig å gi svaralternativer når etiske dilemmaer skal diskuteres. Elevene kan også komme med andre alternativer. Eksemplet bør gi den enkelte elev mulighet til å si noe om seg selv.

"Matteprøven"

Det er prøve i matematikk. Prøven er viktig og kan få avgjørende innflytelse på karakteren din. Du står fast på en viktig oppgave. Du vet at du egentlig kjenner framgangsmåten og er i stand til å løse oppgaven, men du føler du er så stressa at du ikke greier å hente fram de nødvendige kunnskapene. Da kommer det en melding over høytaleren. Læreren blir bedt om å komme til skolens kontor i en svært viktig telefonsamtale. Han reiser seg og forklarer situasjonen for klassen og at han blir borte fem-ti minutter. "Høytaleren blir stående på. All samtale blir registrert. For øvrig stoler jeg på dere," sier han, og så går han og lukker døren etter seg. Du vet at læreboken ligger i sekken din, og at du bare trenger en ørliten titt i den for å komme på sporet av løsningen. Rundt deg har enkelte allerede begynt å lete fram notater.

- Hva gjør du? Hva mener du egentlig ville være det riktige å gjøre?

Øvelsen illustrerer forholdet mellom etisk refleksjon og moralsk praksis, og kan bli utgangspunkt for en videre samtale i gruppa.

"Forliset"

I 1883 var det en rettssak i England. En båt var på vei fra England til Australia da den forliste. Etter flere dager i en liten livbåt begynte mennene om bord å diskutere muligheten av å ta livet av en av dem i livbåten for så å spise han for å overleve. Det endte med at en 16 år gamle dekksgutt måtte bøte med livet for at de andre skulle få sjansen til å overleve. Et av argumentene var at han ikke hadde kone og barn hjemme, slik de andre mennene hadde. En kort tid etter ble de funnet. Saken endte opp i retten. Du kan lese mer om saken på nettet ved å følge lenken i kapittel 5.

Spørsmål til diskusjon kan være:

- Er noen liv mer verdt enn andre?
- Er det bedre at ett menneske dør i stedet for at alle dør?
- Er det moralsk forsvarlig å utnytte en annen persons hjelpeløshet slik som i dette eksemplet?

Vi skal som mennesker leve med de valgene vi gjør. Valgene kan både presse og stresse oss senere i livet.

En vei til å forstå fakta og meninger kan være en analyse av reklame. Elevene kan ta for seg påstander i

forskjellige reklamer og drøfte om det er fakta eller meninger eller om det er usikkert. På samme måte kan gruppa analysere og diskutere leserinnlegg og ledere i aviser, blogginnlegg og ytringer i radio og TV. En tilleggsoppgave kan være å vurdere troverdigheten i det som blir ytret.

Sentralt i kompetansemålet som dette avsnittet eksemplifiserer, er å kunne identifisere fordommer. En fordom er kort fortalt en forutfattet mening, en inngrodd vane- eller vrangforestilling. Ofte bygger en fordom på manglende kunnskap eller manglende erfaring med personer eller grupper som noen har fordommer mot. Mange større og mindre grupper er utsatt for fordommer.

Wikipedia er for tiden verdens mest brukte kilde. Det er viktig at elever kjenner til hvordan fakta og meninger i Wikipedia dannes. Det er i tillegg viktig at de kjenner elementære regler for kildekritikk og øver seg på å bruke forskjellige typer kilder.

I rammen under er helt elementære kriterier for kildekritikk listet opp i sju punkter:

- Hvem er sender og hvem er mottaker?
- Hva er kildematerialets karakter?
- Hvor har saken sin opprinnelse?
- Når er opplysningene produsert?
- Hvordan ser informasjonen ut?
- Hvorfor kommer opplysningen fram akkurat nå?
- Har flere uavhengige kilder bekreftet informasjonen?

(Kjendsli, Veslemøy (2008): Rett på sak. Lærebok i praktisk journalistikk. IJ-forlaget. Fredrikstad.)

Eksempel 5: Argumentasjon og meningsbrytning

Dette eksemplet tar utgangspunkt i kompetansemål tre under hovedområdet *demokrati*. Her skal elevene trenes i å argumentere for en sak knyttet til forskjellige samfunnsspørsmål. De skal også delta i meningsbrytninger i egnede kanaler som på skolen og i lokalmiljøet, i aviser og på nettet. Rollespill er også en egnet kanal.

Nå vi argumenter, begrunner vi et syn, en holdning eller en handling. Vi argumenterer for å overtale eller overbevise andre. Argumentasjon er ofte nødvendig for å få andre til å forstå hva vi mener. Å bruke

argumentasjon er kjernen i en meningsbrytning. Selv om vi kan argumentere på andre måter enn med ord, for eksempel ved kroppsspråk, er det først og fremst det vi kaller verbal argumentasjon vi skal øve elevene i.

Mange ord og fagbegreper kan knyttes til argumentasjon. I undervisningen må vi berøre de viktigste som er standpunkt, premiss, holdbarhet og forskjellen på direkte og indirekte argumentasjon. Helt sentralt står konjunksjonen *fordi* som betyr "av den grunn at".

Mulige vinklinger/ aktiviteter

- Identifisere sender og mottaker i kommunikasjon
- Utvikle et kritisk perspektiv på utsagn og budskap
- Identifisere argumenter
- Lage "fordi-setninger"
- Trene meningsutveksling i to og to-dueller
- Utveksle meninger mellom flere
- Øve på å snakke til eller i en forsamling

Utdypende kommentarer

Kommunikasjon betyr "å gjøre felles" og handler om å overføre eller utveksle informasjon eller kunnskap mellom personer. Når vi arbeider med kommunikasjon, er det vanlig å identifisere en *sender*, *budskapet* og en *mottaker*.

Det kreves ofte et kritisk blikk når vi hører eller leser et utsagn eller et budskap. En god illustrasjon på det er H. C. Andersens historie "*Det er helt sant*" (H.C. Andersen, Jacobsen og Jacobsen (2005): *Prinsessen på erten og andre eventyr*. Lydbokforlaget).

"Det er helt sant"

Historien handler om ei høne som mistet en fjær. Naboheona trodde høna nappet den ut for å gjøre seg til for hanen, og hun sladret om det til ei anna høne. Ugla synes hun hørte hva som ble sagt og sladret til duene som sladret til flaggermusene. Historien gikk videre og kom etter hvert tilbake til hønsehuset. Da var den ene høna blitt til fem høner som hadde ribbet seg helt for å tekkes hanen.

"Hva ble sagt"

Historier som "det er helt sant" kan skapes i klasserommet. En metode er å sende en setning hviskende fra elev til elev til – gjerne gjennom to kjeder. Det kan være en påstand som at "Har du hørt at Line glemte å betale godteriet hun kjøpte på butikken i går?"

Historien "Det er helt sant" skal minne oss på hvor viktig det er å være kritisk til det en leser eller hører – særlig når det dreier seg om samfunnsspørsmål. Den kan minne om oss tre gyldne regler:

- Det er vanskelig å si noe helt sikkert om en hendelse uten å kjenne de opprinnelige kildene.
- Det er viktig å samle inn flere opplysninger om en hendelse for se om opplysningene støtter hverandre.
- Det som blir brakt videre til andre, er helt avhengig av "ører som hører".

Læreren kan finne eksempler på tekster som kan brukes til å identifisere argumenter. De bør dreie seg om samfunnsspørsmål og være egnet på ungdomstrinnet. Det kan være en tekst hentet fra en lærebok i samfunnsfag, et blogginnlegg om en sak eller en tekst hentet fra en avis.

Fordi-setninger tydeliggjør argumentasjon. I rammen er det noen eksempler på påbegynte fordi-setninger som elevene kan få i oppgave å fullføre. En god fortsettelse er at elevene selv lager påbegynte fordi-setninger som de enten fullfører for hverandre, eller som samles i en pool av læreren. Da er de hentet fra elevenes egen temafære og kan brukes i mer sorterte øvelser og over tid.

Noen påbegynte fordi-setninger

- Jeg plukker opp søppel fordi...
- Jeg slår ikke andre fordi...
- Jeg mener at kvinner skal ha samme rettigheter som menn fordi...
- Jeg vil ikke bli valgt til elevrådsrepresentant fordi..

Jeg vil gjerne bli valgt til elevrådsrepresentant fordi..

Bruk av rollekort kan være en egnet trening i meningsutvekslinger. Her kan elevene enten få utdelt roller eller lage rollekort selv. I rammen står det noen argumenter for og imot at ungdom kjøper og bruker dyre moteklær. De kan være en start på å lage rollekort til en meningsutveksling om slik pengebruk.

Noen argumenter for og imot dyre klær

- Jeg bruker dyre klær fordi jeg blir presset til det.
- Jeg bruker dyre klær fordi jeg vil være populær.
- Jeg kjøper ikke dyre klær fordi det er noe mediene har funnet på.
- Jeg har kjøpt en jakke til 8000 kr fordi foreldrene mine betalte.

- Jeg kjøper ikke dyre klær fordi jeg ikke vil utsette andre for kjøpepress.
- Jeg kjøper dyre klær fordi billige klær går fort i stykker og må kastes.

La elevene lage flere.

Eksempel på underveisvurdering

Her er eksempler på hvordan læringsmål kan utformes på bakgrunn av kompetansemål og beskrivelse av kjennetegn på høy måloppnåelse. Eksempelene er tenkt brukt til underveisvurdering.

Hovedområde	Kompetansemål	Læringsmål	Kjennetegn på høy måloppnåelse
Demokrati	Eleven skal kunne argumentere for en sak og delta i meningsbrytninger i egnede kanaler	Eleven kan utvikle flere argumenter i en bestemt sak delta aktivt i en diskusjon og argumentere for egne synspunkter og mot andres	Eleven forstår hva som kreves av et argument og har laget flere saklige eksempler deltar aktivt i diskusjoner med reflekterte og relevante innspill for og imot.

Eksempel 6: Læringsmiljø, medvirkning og forebyggende tiltak på skolen

Dette eksemplet tar utgangspunkt i kompetansemål to under hovedområdet *medvirkning*. Valgfagsgruppa skal bistå skolens elevråd med å planlegge og iverksette tiltak for å utvikle et godt fysisk og psykososialt læringsmiljø.

Mulige vinklinger/ aktiviteter

- Analysere den delen av Elevundersøkelsen som handler om medvirkning og læringsmiljø på egen skole.
- Gjøre seg kjent med elevrådets arbeid på skolen.
- Lage forslag til hvordan valgfagsgruppa kan bistå elevrådet.
- Planlegge og gjennomføre utredninger eller organisere tiltak knyttet til læringsmiljøet på egen skole, eventuelt i samarbeid med elevrådet.
- Organisere skolevalg i forbindelse med kommune- og stortingsvalg.

Utdypende kommentarer

Elevene kan bli kjent med skolen tiltaksplaner knyttet til skolens læringsmiljø gjennom dokumentstudier og samtale med skolens ledelse.

En god kilde til kartlegging av elevrådsarbeid er protokoller eller referater fra tidligere år. Valgfagsgruppa kan gjennomgå, systematisere og oppsummere elevrådets arbeid. En annen kilde kan være å intervju tidligere ledere og medlemmer av elevrådet eller kontaktlæreren for elevrådet. Intervjuresultatene kan presenteres for valgfagsgruppa.

Elevundersøkelsen kan være et godt utgangspunkt for aktiviteter for valgfagsgruppa. I etterkant av denne undersøkelsen kan det være nyttig å trekke elevene inn i evaluering og analyse av resultater knyttet til medvirkning og læringsmiljø. Videre kan valgfagsgruppa drøfte mulige tiltak.

Valgfagsgruppa kan inngå et samarbeid med skolens ledelse om å utvikle skolens læringsmiljø.

Representanter for elevrådet kan redegjøre for elevrådets mandat og gi eksempler på saker som elevrådet har eller skal jobbe med i tilknytning til medvirkning og skolens læringsmiljø. Valgfagsgruppa kan på denne måten finne ut hvordan de kan bistå elevrådet. Det kan for eksempel dreie seg om å gjennomføre temadager, spørreundersøkelser og lignende. Et konkret eksempel kan være å arrangere en temadag for hele skolen der hovedtema er samhold og toleranse. Valgfagsgruppa kan i denne sammenhengen dele seg i mindre grupper og få ansvar for å arrangere foredrag/ debatt, stand med informasjon, kontakt med media, kontakt med nærmiljø og organisasjoner, organisering av fysiske aktiviteter og lignende.

Andre eksempler på mulige områder eller temadager som valgfagsgruppa kan ta ansvar for: forebygge mobbing, flerkulturell dag, markering av Nobels fredspris, Holocaustdagen, FN-dagen, psykisk helsedagen, forebygging av rus, trafikksikkerhet, fysisk skolemiljø, TV-aksjonen, Operasjon Dagsverk.

Eksempel 7: Metoder for konflikthåndtering

Dette eksemplet tar utgangspunkt i kompetansemål fire under hovedområdet *demokrati*. Her skal elevene sette seg inn i begrepet konflikt og presentere mulige bidrag til å forebygge konflikter og håndtere konflikter.

Mulige vinklinger/ aktiviteter

- Identifisere konflikter i elevgruppa og i medieoppslag.
- Dele erfaringer som ungdom har med konflikter.
- Drøfte hvordan konflikter kan forebygges.
- Diskutere bruk av dialog og kommunikasjon som virkemiddel for å løse konflikter.
- Drøfte internasjonale konflikter skapt av opprør og revolusjon.
- Studere hvordan organisasjoner som arbeider med konflikter og konflikthåndtering, gir råd om

konfliktløsning og konflikthåndtering.

- Opprette kontakt med ungdom fra land som er i konflikt.

Utdypende kommentarer

Innledningsvis kan det være aktuelt å drøfte hvorfor konflikter oppstår, og hva som kjennetegner ulike konflikter.

Valgfagsgruppa kan jobbe med å bli kjent med ulike konflikter som kulturkonflikter, etiske konflikter, gjengkonflikter, generasjonskonflikter og kjønnskonflikter. Her kan en ta utgangspunkt i konflikter i elevgruppa, men også i konflikter fra medieoppslag og bruke disse som bakgrunn for diskusjoner.

Rollespill og case kan egne seg når elevene skal trene på å gjenkjenne og gi eksempler på ulike måter å håndtere konflikter på.

Elevmegling er en metode som noen skoler har erfaring med. Valgfagsgruppa kan bli kjent med og ev. trekkes inn i dette arbeidet.

Flere nettsteder gir råd om forebygging av konflikter og konflikthåndtering. Adressene til nettstedene står i kapittel fem.

4 Vurdering

Om vurdering i valgfag

Vurdering i valgfag er omtalt i rundskriv fra Udir-7-2012 *Innføring av valgfag på ungdomstrinnet*. Her står følgende:

Reglene om individuell vurdering i forskrift til opplæringsloven kapittel 3 gjelder også for valgfag. Det er tilsvarende bestemmelser i forskrift til privatskoleloven kapittel 3. Bestemmelsene innebærer at elevene skal ha både underveisvurdering og sluttvurdering. I underveisvurderingen har eleven rett til løpende tilbakemeldinger om egen kompetanse i valgfag, og meldinger om hva hun eller han kan gjøre for å øke sin kompetanse, jf. forskrift til opplæringsloven § 3-11. Eleven skal også ha halvårsvurdering i valgfag med og uten karakter etter § 3-13 og mulighet til egenvurdering, jf. § 3-12. I tillegg er det viktig at målene for opplæringen og hva som blir vektlagt i vurderingen av elevens kompetanse, er kjent for elevene, jf. § 3-1 fjerde ledd. Kravene til underveisvurdering er altså de samme for valgfag som for alle andre fag.

Når det gjelder sluttvurderingsordningen for valgfag, er den fastsatt i vurderingskapitlet i læreplanene for valgfag. Det er samme sluttvurderingsordning for alle valgfagene. For valgfag skal det kun gis sluttvurdering i form av standpunktkarakter. Det er ikke eksamen i faget.

Det er fastsatt i læreplanen at elevene skal ha en standpunktkarakter i valgfag på 10. årstrinn eller på det trinnet faget avsluttes. I denne forbindelse skal valgfag forstås som de ulike valgfagene, dvs. produksjon for

sal og scene, design og redesign, osv. Det vil si at når eleven, for eksempel avslutter valgfaget design og redesign, skal det settes en standpunktkarakter i dette faget. I de tilfellene hvor eleven velger et valgfag på 8. trinn og et annet på 9. trinn er det satt en standpunktkarakter i det valgfaget eleven hadde på 8. trinn, for eksempel forskning i praksis. Dersom eleven på 10. trinn igjen velger forskning i praksis som valgfag, vil karakteren fra 8. trinn i faget bli strøket, slik at det er standpunktkarakteren forskning i praksis på 10. trinn som føres på vitnemålet (illustrert i tabellen under).

Elevene kan velge samme valgfag om igjen, og da avsluttes det ikke etter det første året. Eleven skal ha halvårsvurdering i faget når det ikke avsluttes. Det er viktig at skolen har gode rutiner for å avklare om elevene avslutter et valgfag, eller om de skal ha samme valgfag neste skoleår. Både for elevene og for lærerne er det viktig å vite om læreren skal sette en standpunktkarakter eller gi en halvårsvurdering på for eksempel 8. årstrinn.

Ved avslutningen av 10. årstrinn kan eleven ha hatt bare ett valgfag og én standpunktkarakter, eller flere valgfag og flere standpunktkarakterer. Alle standpunktkarakterene skal føres på vitnemålet, men det blir beregnet et gjennomsnitt som teller ved inntak til videregående opplæring. Det vil si at valgfag ved inntak til videregående opplæring i praksis er én standpunktkarakter når elevens poengsum beregnes (jf. Udir.no/regelverk; rundskriv Udir 7- 2012 Innføring av valgfag på ungdomstrinnet).

Eksempler på vurdering i valgfag:

Standpunktkarakter i valgfag skal beregnes ut fra hvordan elevene velger valgfag i løpet av tre år på ungdomstrinnet. Under er det vist noen eksempler:

Eksempel 1

Trinn	Fag	Vurdering	Beregning av standpunktkarakter
8	Sal og scene	Halvårsvurdering	Ikke standpunktkarakter
9	Sal og scene	Halvårsvurdering	Ikke standpunktkarakter
10	Sal og scene	Standpunktvurdering	Karakter vektet 1/1

Eksempel 2

Trinn	Fag	Vurdering	Beregning av standpunktkarakter
8	Sal og scene	Standpunktvurdering	Karakter skal strykes
9	Design og redesign	Standpunktvurdering	Karakter vektes 1/2
10	Sal og scene	Standpunktvurdering	Karakter vektes 1/2

Eksempel 3

Trinn	Fag	Vurdering	Beregning av standpunktkarakter
8	Sal og scene	Standpunktvurdering	Karakter vektes 1/3
9	Design og redesign	Standpunktvurdering	Karakter vektes 1/3
10	Fysisk aktivitet og helse	Standpunktvurdering	Karakter vektes 1/3

Elever som har samme valgfag over flere år

Læreplanene i valgfag åpner ikke opp for å vurdere faglig progresjon i mer enn ett år om gangen. Elever på ulike trinn med opplæring i det samme valgfaget skal vurderes etter de samme kompetansekravene hvert år. De skal ikke vurderes «strengere» enn elever som har hatt faget i ett år. Utfordringen blir å tilrettelegge for mer variasjon i innhold, oppgaver og aktiviteter slik at elever som har faget over flere år, møter nytt innhold og læring i faget. Med andre ord; Tenk progresjon over ett år og variasjon over flere år (jf. variasjon i innhold i kap. 3).

Beskrivelse av høy kompetanse

Når man jobber med å lage gode kjennetegn på måloppnåelse, er det viktig at disse ledes direkte ut fra kompetansemålene. Lager man kjennetegn på *høy kompetanse*, skal beskrivelsene vise hva som er full måloppnåelse i den gitte kompetansen. Dette kan brukes som grunnlag i underveisvurdering, slik at det er kjent for elevene hvor de er i opplæringen, og hva som er grunnlaget for videre læring.

Eksempel fra veiledningen til valgfaget Sal og scene

Læringsaktivitet: *Filmmusikk*

Hovedområde: *Formidle*

Kompetansemål	Læringsmål	Kjennetegn på høy måloppnåelse
utveksle synspunkter om valg av virkemidler og utførelse	Skal kunne reflektere over, skrive logg om arbeidsprosessen og avsluttet produksjon.	Kan reflektere over prosessen fra utvikling av idé, til produksjon og teknisk gjennomføring
samarbeide både bak og på scenen for at resultatet skal bli best mulig	Skal kunne drøfte hvordan samarbeidet har påvirket produksjonen.	Kan reflektere over samarbeid og kombinasjon av å koble film/bilde og musikk/lyd.

5 Støttmateriell

Her følger adressen til flere nettsteder med ressurser til arbeid med og undervisning i valgfaget *Demokrati praksis*. De er plassert i en rekkefølge som følger gjennomgangen av de sju eksemplene i kapittel 3.

Lenke til resultater fra Elevundersøkelsen

<https://skoleporten.udir.no/>

Lenke til demokratiundersøkelsen ICCS «Morgendagens samfunnsborgere»

<http://www.uv.uio.no/ils/forskning/publikasjoner/acta/acta-oslo/AD1102.pdf>

Lenke til demokratinettstedet "min.stemme"

<http://www.minstemme.no>

Lenke til FN-sambandet hvor menneskerettighetene er beskrevet

www.fn.no/

Lenke til menneskerettighetsorganisasjonen Amnesty International

www.amnesty.no/

Lenke til caseeksemplet "Forliset"

<http://en.wikipedia.org/wiki/RvDudleyandStephens>

Lenke til et utvalg etiske dilemmaer i forbindelse med ungdom og sosiale medier.

<http://www.slideshare.net/digitaldommekraft/etiske-dilemma-elever-og-sosiale-medier>

Lenke til nettsted som drøfter flere moralske dilemmaer som er aktuelle for ungdom

<http://www.humanistiskungdom.no>

Lenke til nettstedet "ung" som presenterer mange samfunnstemaer som har interesse for ungdom

<http://www.Ung.no>

Lenke til konfliktrappen og opplegg for et rollespill for å illustrere den

<http://www.iu.folkehogskole.no/sites/i/iu.folkehogskole.no/files/f3f9be4ab365cc35207c987812e03989.pdf>